

Haalbaarheidsstudie ecologische schapenbegrazing met rondtrekkende schaapskudde in Ridderkerk voor vergroten biodiversiteit

27 juli 2022

door **Natuur- en Landschapsadvies,**

voor

RIDDERKERK

CONCEPT

Inhoudsopgave

Inleidend.....	3
De bezochte terreinen.....	3
De Gorzen.....	5
Havenkanaal en Havenkade	11
Donkerslootsedijk.....	15
Ridderhaven	19
Dijk Vlietlaan – Middenmolendijk	24
Molensteeg – Westmolendijk	31
Sint Jorisparkje	34
Park langs Jonkheer van Karnebeekweg	37
Lohmanpark.....	40
Reijerpark	45
Oosterpark.....	53
Schaapherderweg – Cornelisland.....	57
Potentieel te begrazen gebieden samengevat.....	65
Praktische handvatten en aandachtspunten bij stedelijke begrazing.....	66
Mensen en schapen	66
Honden en schapen.....	66
Bomen en schapen	66

Inleidend

De Gemeente Ridderkerk heeft interesse om mogelijk het ecologisch groen in de stad en omgeving door een rondtrekkende schaapskudde te laten begrazen. Ecologische schapenbegrazing met rondtrekkende schaapskuddes vindt al enige jaren in buurgemeentes als Rotterdam en Barendrecht plaats.

Men laat graag de mogelijkheden door een specialist ecologische schapenbegrazing onderzoeken, zowel op praktisch vlak als op de (ecologische) meerwaarde ten aanzien van het huidige beheer. Er zijn in eerste instantie enkele parken aangedragen die wellicht in aanmerking zouden kunnen komen. Dit voorliggende advies zal mee worden genomen in relatie tot de Visie op Ecologie, een beleidsstuk van de Gemeente Ridderkerk.

Op 29 juni 2022 is per fiets een rondgang langs de aangedragen parken en een aantal extra terreinen (in totaal 12 deelgebieden) gemaakt waarbij de nodige foto's en aantekeningen gemaakt zijn omtrent de aard van de vegetatie, ligging en benodigde beheer. Voor een deel is ook van de gemeente mee rond gegaan.

De bezochte terreinen

Door de Gemeente Ridderkerk zijn een aantal parken als potentieel te begrazen bestempeld. Mogelijk vanwege de aangesloten oppervlaktes aan grasvegetaties en de (nog) beperkte kruidenrijkdom en/of vanwege de technisch moeilijk te maaïen delen. Ook speelt het faunavriendelijke karakter van periodieke schapenbegrazing mogelijk een rol. Het zijn de volgende deelgebieden:

Lohmanpark, Oosterpark, Reijerpark, De Gorzen en Dijk Vlietlaan.

Voorafgaand aan de rondgang zijn aan deze selectie nog enkele terreinen toegevoegd. Hiervoor is gebruikt gemaakt van kaartmateriaal met de eigendommen van de Gemeente Ridderkerk en luchtfoto's en Google Streetview. Daarbij zijn juist ook delen die (ooit) met bloemenmengsels zijn ingezaaid meegenomen. Het gaat om de volgende deelgebieden:

Havenkanaal en Havenkade, Donkerslootsdijk, Ridderhaven, Molensteeg/Westmolendijk, Sint Jorisparkje, Park langs Jonkheer van Karnebeekweg en Schaapherderweg (Cornelisland).

In onderstaande volgorde passeren de volgende deelgebieden de revue:

1.	De Gorzen
2.	Havenkanaal en Havenkade
3.	Donkerslootsdijk
4.	Ridderhaven
5.	Dijk Vlietlaan / Middenmolendijk
6.	Molensteeg / Westmolendijk
7.	Sint Jorisparkje
8.	Park langs Jonkheer van Karnebeekweg
9.	Lohmanpark
10.	Reijerpark
11.	Oosterpark
12.	Schaapherderweg - Cornelisland

Voor elk (deel)gebied wordt de vegetatie omschreven, o.a. met typerende opvallende plantensoorten, het huidige beheer (indien bekend), de ecologische meerwaarde van begrazing boven het huidige beheer, wat technisch gezien voor de hand ligt, de mogelijkheid of wenselijkheid van de eventuele combinatie met hooien en de productiviteit van de bodem. Deze productiviteit kan ook gezien worden als jaarlijkse groei van biomassa die jaarlijks afgegraasd (dan wel in combinatie met maaien afgevoerd moet worden voor het behouden of ontwikkelen van een kruidenrijke vegetatie). Dit is gezamenlijk uitgedrukt in de grootte graasdruk.

Deze graasdruk is uitgedrukt in het aantal schapengraasdagen per hectare per jaar (sgd/ha/j). Een graasdag is de hoeveelheid biomassa die een gezonde niet-drachtige volwassen ooi per dag eet. Deze hoeveelheid ligt rond de 1,7 kg droge stof. Deze graasdruk is gebaseerd op ervaringsgetallen van de begrazing in tal van andere terreinen. De graasdruk wordt in de praktijk door een kudde schapen samen bepaald door het aantal dagen dat in het terrein (met een bepaalde oppervlakte) in dat jaar begraasd wordt.

De mogelijke te begrazen oppervlakte is allereerst door een grove bepaling gedaan, maar is uiteindelijk afhankelijk van keuzes die gemaakt worden in het aanpassen van het huidige beheer (bijvoorbeeld op bepaalde delen afstappen van een gazonbeheer).

De mogelijke genoemde obstakels, zoals bomen, hoeven niet direct een probleem te zijn bij begrazing, eerder bij een maaibeheer, maar dienen wel meegenomen te worden in de kostenbepaling van de begrazing indien vraatgevoelig en daarmee (eenmalige) kosten voor omkorven.

De Gorzen

Gebied De Gorzen
Vegetatie Relatief kruidenarm, veel ruigtekruiden, productieve bodem
Karakteristieke soorten Glanshaver, Ridderzuring, Grote brandnetel, Gewone berenklauw, Haagwinde, Veldlathyrus, Fluitenkruid
Huidig beheer Maaien en afvoeren (eind juni in 2022); mogelijk deels klepelen en/of niets doen?
Ecologische meerwaarde begrazing Bevorderen minder concurrentiekrachtige bloeiende kruiden (bij voorjaarsbegrazing). Faunavriendelijker voor amfibieën, kleine zoogdieren en ongewervelden. Bevorderen bodemleven (middels mest en gewasresten).
Schaal begrazing Kleinschalig in flexinetten
Productiviteit/graasdruk en begrazingsperiode en -frequentie 2500 schapengraasdagen/hectare/jaar; van april t/m december in (2-)3 rondes.
Mogelijk te begrazen oppervlakte 3,5 hectare
Combinatie met hooien? Ja, vlakke of licht hellende zonbeschenen delen; tot ca 1/2 van totale areaal.
Obstakels Gymnastiektoestellen boven bij uitkijktoren. Bomenrijen en enkele solitaire bomen.
Technisch maaien/begrazen Maaien op veel delen is lastiger dan begrazen, maar hooien in zomer bespoedigt kruidenontwikkeling. Smalle (<3m) vlakke bermen en kleinere (<500m ²) oppervlaktes blijven maaien en afvoeren.
Verdere opmerkingen of bijzonderheden Halfnatuurlijk ogend park, waarbij een ruiger natuurlijker beeld een deel van het jaar lijkt te mogen.

De Gorzen is een natuurlijk ogend en gevarieerd park met vooral geaccidenteerde en productieve grasvegetaties. Deze zijn allen qua schaal kleinschalig in flexinetten te begrazen. Een aantal bermen zijn te smal om in flexinetten te begrazen, enkele beschaduwde bermen zouden vanwege de weinige grasgroei al hoedend met een kudde begraasd kunnen worden. Door het beheer middels periodieke schapenbegrazing intensiever in te steken (3 maal per jaar), krijgen minder concurrentiekrachtige bloeiende kruiden meer licht en ruimte om zich te ontwikkelen. Ruigtekruiden zullen met de jaren in aandeel terug kunnen lopen. Met name de aanwezige amfibieën, gezien de waterpartijen en -lopen, zullen sterk gebaat zijn bij begrazing boven maaien. Een hooironde in de zomer blijft de eerste jaren op voldoende zonbeschenen delen een goed beheer voor het open houden van de vegetatie en daarmee kruidenontwikkeling.

Figuur 1: Kaart van de Gorzen met in groen gearceerd de grasvegetaties (niet per se te begrazen), en fotopuntlocaties.

Figuur 2: De Gorzen (locatie A op kaart). Recent zijn vlakke en licht hellende delen gemaaid.

Figuur 3: De Gorzen (locatie A op kaart). Sterk verruigde, waarschijnlijk weinig gemaaide helling. Goed te begrazen.

Figuur 4: De Gorzen (locatie B op kaart). De grotere paden dienen ten allen tijden open te blijven tijdens de begrazing.

Figuur 5: De Gorzen (locatie C op kaart). Te smalle berm rond water om effectief te begrazen. Bovendien te productief en te ruige uitgangssituatie.

Figuur 6: De Gorzen (locatie D op kaart). Smalle berm langs toegangsweg, maar weinig productief vanwege beschaduwing. Daarmee mogelijk te begrazen, al voorbijlopend (hoedend) met een kudde schapen, of kleinschalig met flexinetten (maar dan met bescherming van de boombast d.m.v. boomkorven).

Figuur 7: De Gorzen (locatie E op kaart). Vegetatie met nu uitgebloeide Fluitenkruid kan het beste pas vanaf begin van de zomer begrasd worden.

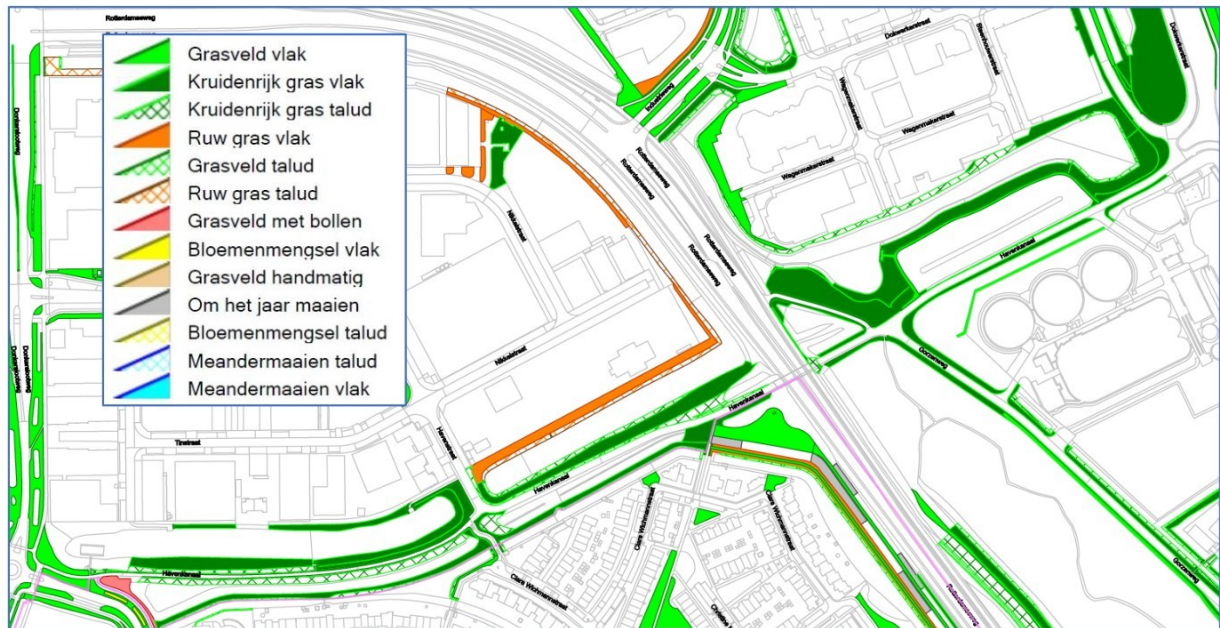

Figuur 8: De Gorzen (locatie F op kaart). Zuidhelling met veel Ridderzuring die door intensiever beheer met combinatie van voorjaars- en najaarsbegrazing en hooironde in de zomer versneld te ontwikkelen is naar een bloemrijke vegetatie.

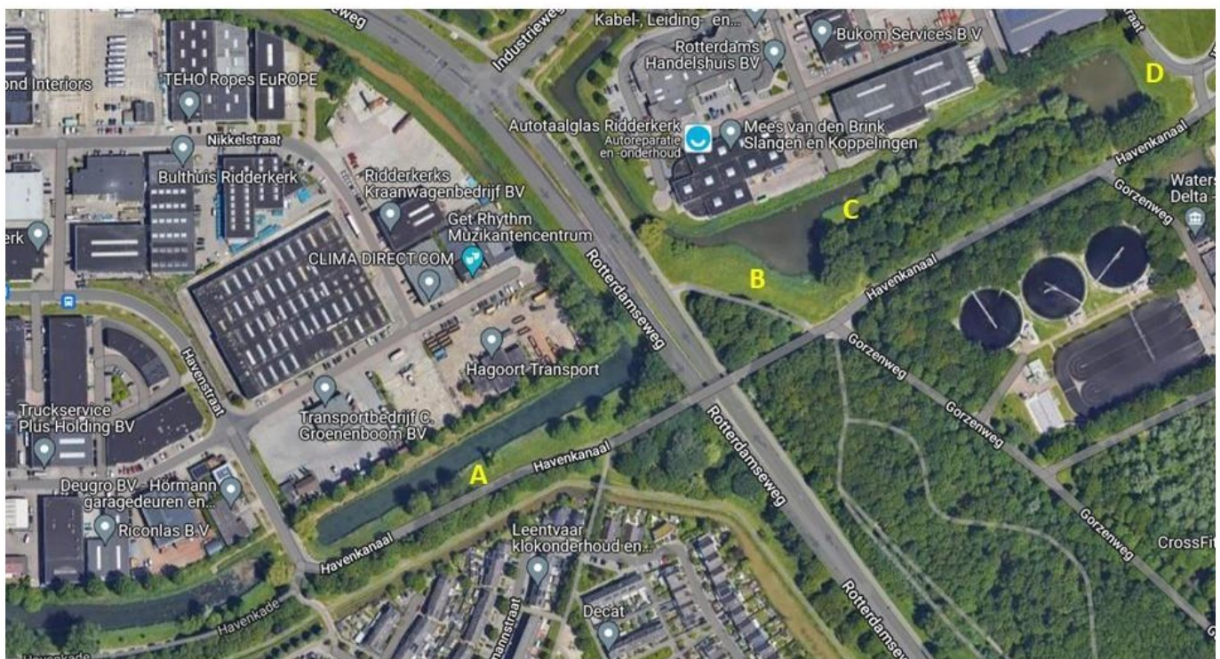
Havenkanaal en Havenkade

Gebied	Havenkanaal en Havenkade
Vegetatie	Relatief kruidenarm, veel ruigtekruiden, productieve bodem
Karakteristieke soorten	Glanshaver, Ridderzuring, Gewone berenklaauw, Riet
Huidig beheer	Maaien en afvoeren (eind juni in 2022); op oeverzones extensief maaien en/of niets doen?
Ecologische meerwaarde begrazing	Bevorderen minder concurrentiekrachtige bloeiende kruiden (met voorjaarsbegrazing). Faunavriendelijker voor amfibieën, kleine zoogdieren en ongewervelden. Bevorderen bodemleven (middels mest en gewasresten).
Schaal begrazing	Overwegend kleinschalig in flexinetten
Productiviteit/graasdruk en begrazingsperiode en -frequentie	2000 schapengraasdagen/hectare/jaar; beschaduwde delen lager, veel zonbeschenen delen hoger, van april t/m december in (2-)3 rondes.
Mogelijk te begrazen oppervlakte	2,2 hectare
Combinatie met hooien?	Ja, grotere (zonbeschenen) vlakken; tot ca 1/2 areaal.
Obstakels	Bomenrijen en enkele solitaire bomen. Bossages van met name struiken en wilgen (vraatgevoelig).
Technisch maaien/begrazen	Maaien op veel delen is lastiger dan begrazen, maar hooien in zomer bespoedigt kruidenontwikkeling.
Verdere opmerkingen of bijzonderheden	Strak ogende (weg)bermen met ook een wandelpaadjie, waar een overwegend lagere en 'verzorgd ogende' vegetatie gewenst lijkt te zijn.

Langs Havenkanaal en Havenkade liggen brede (weg)bermen die praktisch gezien goed te begrazen zijn. Deze zijn tot aan het water te begrazen (exclusief delen met broedende (water)vogels in het voorjaar) en deels inclusief (solitaire) bomen en struiken, afhankelijk van de vraatgevoeligheid eventueel inclusief boomkorf. Dichte struwelen van bomen en struiken kunnen beter geheel uitgerasterd worden, bijvoorbeeld voor broedvogels en als overwinteringsplekken voor insecten en amfibieën. Praktisch gezien overwegend kleinschalig in flexinetten te begrazen, maar ook enkele delen grootschaliger.

Figuur 9: Kaart van Havenkanaal en Havenkade met in groen gearceerd de grasvegetaties (niet per se alles te begrazen).

Figuur 10: Luchtfoto met aanduiding fotolocaties langs Havenkanaal en Havenkade.

Figuur 11: Havenkanaal (locatie A op luchtfoto). Brede bermen en oevervegetaties met solitaire bomen zijn prima te begrazen, met een gradiënt aan diverse mogelijke bloeiende plantensoorten als resultaat. Voor allerlei fauna het vriendelijkste beheer.

Figuur 12: Havenkanaal (locatie B op luchtfoto). Grootschalig met flexinetten te begrazen. Mogelijke weekendstalling.

Figuur 13: Havenkanaal (locatie C op luchtfoto). Van wandelpaadje tot water te begrazen. Enkele solitaire wilgen zijn mee te begrazen (mits omkorfd), groepjes struiken (op achtergrond) kunnen beter in zijn geheel worden uitgerasterd.

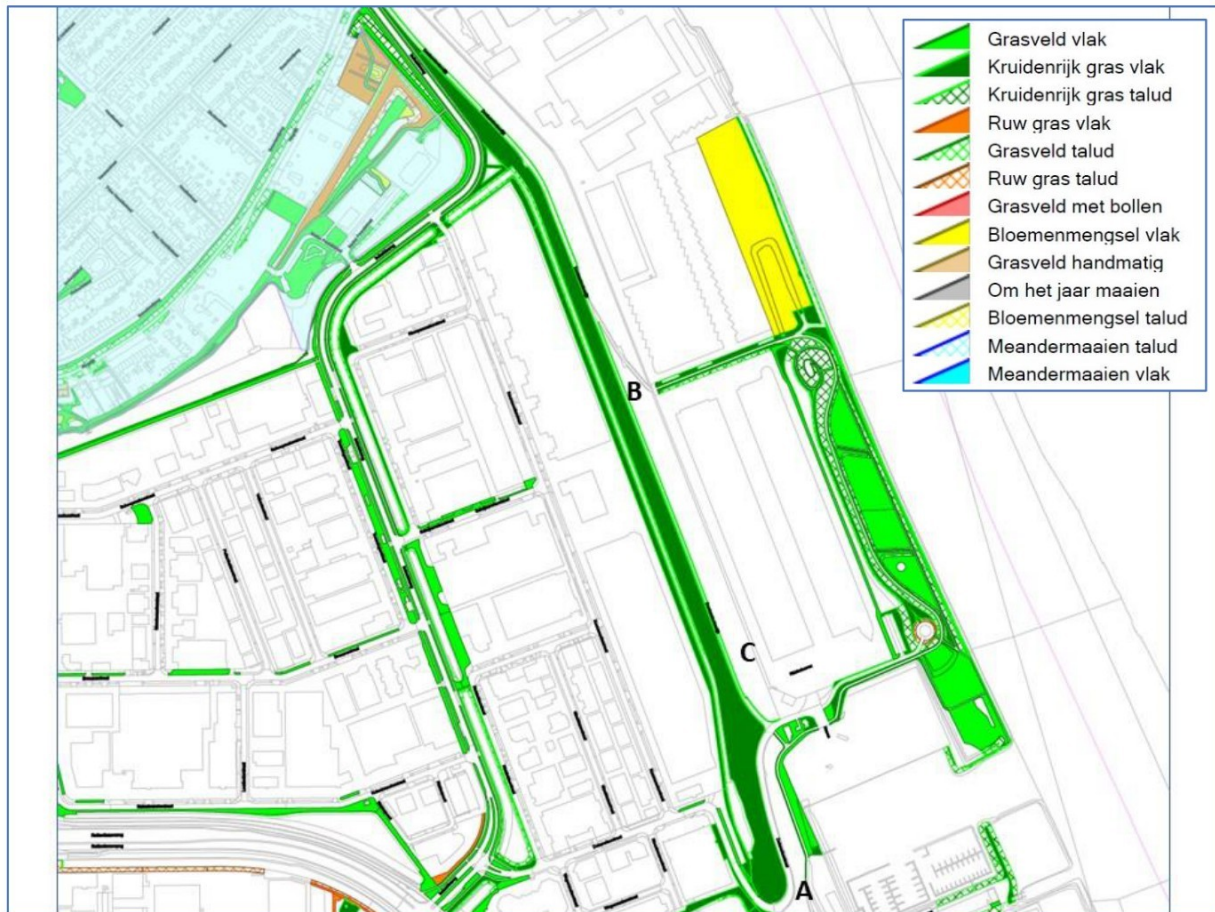

Figuur 14: Havenkanaal (locatie D op luchtfoto). Licht hellend groot vlak met veel Ridderzuring dat door intensiever beheer met combinatie van voorjaars- en najaarsbegrazing en hooironde in de zomer versneld te ontwikkelen is naar een bloemrijke vegetatie.

Donkerslootsedijk

Gebied
Donkerslootsedijk
Vegetatie
Matig kruidenrijk (op gehooide delen)
Karakteristieke soorten
Glanshaver, Jakobskruid
Huidig beheer
Deels hooien (mei/juni in 2022), deel (stand)beweiding met schapen, deels klepelen of maaien en afvoeren (strook langs bedrijfspanen; eind juni 2022).
Ecologische meerwaarde begrazing
Bevorderen minder concurrentiekrachtige bloeiende kruiden (met voorjaarsbegrazing). Faunavriendelijker voor amfibieën, kleine zoogdieren en ongewervelden. Bevorderen bodemleven (middels mest en gewasresten). Lange bloeihoog door voorgestelde sterke fasering in tijd en ruimte.
Schaal begrazing
Grootschalig tegen vast raster en met behulp van flexinetten
Productiviteit/graasdruk en begrazingsperiode en -frequentie
2250 schapengraasdagen/hectare/jaar van april t/m november in (2-)3 rondes.
Mogelijk te begrazen oppervlakte
3,1 hectare
Combinatie met hooien?
Ja, (vrijwel) alle delen / het gehele areaal. Met het vaste schapenraster ligt juist een combinatie voor de hand.
Obstakels
Sloot tussen bedrijfspanen en dijk; plukjes struweel tegen bedrijfspanen.
Technisch maaien/begrazen
Maaien is makkelijker dan begrazen, hooien in de zomer bespoedigt bovendien de kruidenontwikkeling. Bij begrazing is het gefaseerd delen laten staan makkelijker te bewerkstelligen.
Verdere opmerkingen of bijzonderheden
Op een deel vindt nu (stand)beweiding met schapen plaats, wat niet bevordelijk is voor de bloei en instandhouding van veel kruiden. Deze vorm van begrazing kan beter gestaakt worden. Periodieke schapenbegrazing lijkt meer op hooien met als resultaat meer bloeiende hooilandsoorten.

Dijktalud en brede strook tussen bedrijfspanden en sloot, momenteel grotendeels gehooid, voor het overige deel (stand)beweiding met enkele schapen. Door combinatie van in tijd en ruimte sterk gefaseerd begrazings- en hooibeheer is hier een lappendeken van bloemrijke vegetaties te ontwikkelen met een lange bloeihoog en veel structuur.

Figuur 15: Kaart van de Donkerslootsedijk met in groen gearceerd de grasvegetaties, en fotopuntlocaties.

Figuur 16: Donkerslootsedijk (locatie A op kaart). Enkele weken geleden in zijn geheel gehooïd. Gefaseerd te begrazen, bijvoorbeeld in weekendvakken.

Figuur 17: Donkerslootsedijk (locatie B op kaart). Enkele weken geleden in zijn geheel gehooïd. Gefaseerd te begrazen, bijvoorbeeld in weekendvakken.

Figuur 18: Donkerslootsedijk (locatie B op kaart). Enkele weken geleden in zijn geheel gehooïd. Gefaseerd te begrazen, bijvoorbeeld in de weekenden in elke begrazingsperiode.

Figuur 19: Donkerslootsedijk (locatie C op kaart). Gefaseerd te begrazen, bijvoorbeeld in weekendvakken.

Ridderhaven

Gebied Ridderhaven
Vegetatie Deels kruidenrijk, deels sterk grazig.
Karakteristieke soorten Glanshaver, Riet, Knoopkruid, Vogelwikke, Veldlathyrus, Hennegras
Huidig beheer Maaaien en afvoeren, mogelijk deels niets doen, klepelen of heel extensief maaaien en afvoeren
Ecologische meerwaarde begrazing Bevorderen minder concurrentiekrachtige bloeiende kruiden (met voorjaarsbegrazing). Faunavriendelijker voor kleine zoogdieren en ongewervelden (en amfibieën). Bevorderen bodemleven (middels mest en gewasresten). Lange bloeihoog door voorgestelde fasering in tijd en ruimte.
Schaal begrazing Deels kleinschalig, deels grootschalig met flexinetten.
Productiviteit/graasdruk en begrazingsperiode en -frequentie 2500 schapengraasdagen/hectare/jaar, van april t/m december in (2-)3 rondes.
Mogelijk te begrazen oppervlakte 3,5 hectare
Combinatie met hooien? Ja, het gehele noordelijke deel en enkele vlakke of minder hellende delen
Obstakels Enkele bomen in bermen langs fietspad tussen bedrijfspanden (tussen Donkerslootsedijk en uitkijktoren)
Technisch maaien/begrazen Begrazen is makkelijker dan maaaien, hooien in de zomer van het noordelijk vlakke deel bespoedigt bovendien de kruidenontwikkeling.
Verdere opmerkingen of bijzonderheden Momenteel wordt een groot areaal gemaaid als gazon. Het is de moeite waard om (in het zomerhalfjaar) te onderzoeken of er behoefte of noodzaak is aan zo'n groot aandeel gazon of dat er omgevormd kan worden naar minder intensief beheerde flora- en faunarijke vegetaties.

Dit is een sterk recreatief park langs de Merwede, met een afwisseling van redelijk extensief gemaaide grasvegetaties en intensief gemaaide gazons. Aan de noordzijde ligt een vlak ingezaaid bloemrijk grasland wat extensief gemaaid en afgevoerd wordt. Door het instellen van een periodiek begrazingsbeheer van drie maal per jaar, zijn hier bloemrijkere en gevarieerdere vegetaties te ontwikkelen.

Figuur 20: Kaart van de Ridderhaven met in donkergroen en geel gearceerd de grasvegetaties, en fotopuntlocaties.

Figuur 21: Ridderhaven (locatie A op kaart). Afwisseling van zeer extensief (talud met overstaande ruige vegetatie) tot zeer intensieve (gazon) beheerde grasvegetaties.

Figuur 22: Ridderhaven (locatie B op kaart). Op de langgerekte stroken kan begrazing enkel kleinschalig met flexinetten, waarbij de taluds makkelijker te begrazen zijn dan te maaien en af te voeren. Rechts op de foto zou ook een strook gazon grenzend aan dit talud extensiever beheerd kunnen worden middels begrazing.

Figuur 23: Ridderhaven (locatie C op kaart). Een maaimachine kan niet op tegen de beleefwaarde van een vredig grazende schaapskudde.

Figuur 24: Ridderhaven (locatie D op kaart). Harde grenzen van gemaaide delen en overblijvende delen verzachten met het instellen van een begrazingsbeheer en maaisel hoeft niet meer afgevoerd te worden.

Figuur 25: Ridderhaven (locatie E op kaart). Het noordelijke bloemrijkere vlak kan het beste gefaseerd in tijd en ruimte worden begraasd eventueel in combinatie met een hooibeheer met daarmee een afwisseling van bloei en structuur.

Dijk Vlietlaan – Middenmolendijk

Gebied Dijk Vlietlaan – Middenmolendijk
Vegetatie Matig kruidenrijk, sterk grazig.
Karakteristieke soorten Glanshaver, Rietgras, Vogelwikke, Veldlathyrus, Aardaker, Gewone agrimonie, Fluitenkruid
Huidig beheer Maaien en afvoeren (mogelijk slechts 1x per jaar) Standbeweiding met klein groepje schapen.
Ecologische meerwaarde begrazing Bevorderen minder concurrentiekrachtige bloeiende kruiden (met voorjaarsbegrazing). Faunavriendelijker voor kleine zoogdieren en ongewervelden (en amfibieën). Bevorderen bodemleven (middels mest en gewasresten). Lange bloeihoog door voorgestelde fasering in tijd en ruimte.
Schaal begrazing Kleinschalig met flexinetten.
Productiviteit/graasdruk en begrazingsperiode en -frequentie 2750 schapengraasdagen/hectare/jaar, van april t/m december in 3 rondes.
Mogelijk te begrazen oppervlakte 1,5 hectare
Combinatie met hooien? Deels ja, met gespecialiseerde maaiapparatuur (door dijkemaaiers)
Obstakels Bomenrijen
Technisch maaien/begrazen Begrazen is makkelijker dan maaien (en afvoeren)
Verdere opmerkingen of bijzonderheden

De dijk aan de Vlietlaan (voor de westelijke helft de Middenmolendijk geheten) wordt gekenmerkt door productieve sterk grazige vegetaties. De bloeiende kruiden variëren van Vogelwikke, Aardaker en Gewone agrimonie op de matig voedselrijke delen (m.n. op het oostelijke deel), tot Fluitenkruid, Gewone berenklauw en Ridderzuring op de voedselrijkste delen (m.n. op het westelijke deel). Maaien en afvoeren zal hier lastig gaan vanwege de steilte van het dijktafval en de aanwezige bomen(rijen). Periodieke schapenbegrazing ligt hier dan ook het meest voor de hand. De huidige standbeweiding (langdurige inscharing van weinig schapen op een relatief grote oppervlakte) tussen Erasmuslaan en Van Leeuwenhoekstraat is nadelig voor het voorkomen van veel bloemkruiden. Het effect op de vegetatie door een kortdurende begrazing van 1-3 dagen is een wezenlijk verschil.

Doordat deze dijk een langgerekte begrazingszone inhoudt en westelijke terreinen met oostelijk gelegen delen geschikt voor weekendvakken verbindt, kan hier op de route vrij gemakkelijk gefaseerd in tijd en ruimte worden begraasd. Daarnaast verschillen de productiviteit van west en oost en het voorkomen van voorjaars- dan wel zomerbloeiërs, waarmee verschil in timing van begrazing voor de hand ligt.

Figuur 26: Kaart van de dijk Vlietlaan/Middenmolendijk met in groen gearceerd de grasvegetaties, en fotopuntlocaties.

Figuur 27: Dijk Vlietlaan (locatie A op kaart). Op het oostelijk deel op de dijkvoet veel paarsblauwe Vogelwikke, een goede nectarplant.

Figuur 28: Dijk Vlietlaan (locatie B op kaart). De gele Gewone agrimonie is een niet algemene soort (Rode lijst: Gevoelig), karakteristiek op vaak kalkhoudende grond van dijken en bermen in het rivierengebied.

Figuur 29: Dijk Vlietlaan (locatie C op kaart). Wat ruigere vegetatie met Ridderzuring wordt met begrazing niet meer zo hoog, met meer ruimte voor bloeiende kruiden.

Figuur 30: Dijk Vlietlaan (locatie D op kaart). Deel met vast raster met langdurige begrazing door schapen. Met brandnetelhaarden tot gevolg en bovendien veel lang gras plat gelopen want wat te laat ingeschaard.

Figuur 31: Dijk Vlietlaan (locatie E op kaart). Vaste rasters en hekken zijn niet meer nodig met periodieke begrazing door een gescheperde schaapskudde. Flexinetten (tijdelijke rasters onder stroom) staan hooguit enkele dagen per begrazingsronde.

Figuur 32: Dijk Vlietlaan (locatie F op kaart). Productieve momenteel relatief kruidenarme vegetatie. Met de juiste graasdruk en timing van begrazing kunnen bloeiende kruiden binnen enkele jaren de boventoon gaan geven.

Figuur 33: Dijk Vlietlaan (locatie G op kaart). Hoge (ruige) vegetatie met een dominantie van Rietgras, blijft op zo'n voedselrijke grond in stand met waarschijnlijk (slechts) een keer per jaar maaien en afvoeren.

Figuur 34: Dijk Vlietlaan (locatie H op kaart). Ook een productieve bodem, maar met veel (uitgebloeide) Fluitenkruid, een heel goede nectarplant in het voorjaar voor allerlei soorten (zweef)vliegen en andere soorten insecten.

Figuur 35: Dijk Vlietlaan (zelfde locatie H op kaart). Google Streetview van mei 2021. Volop bloeiende Fluitenkruid.

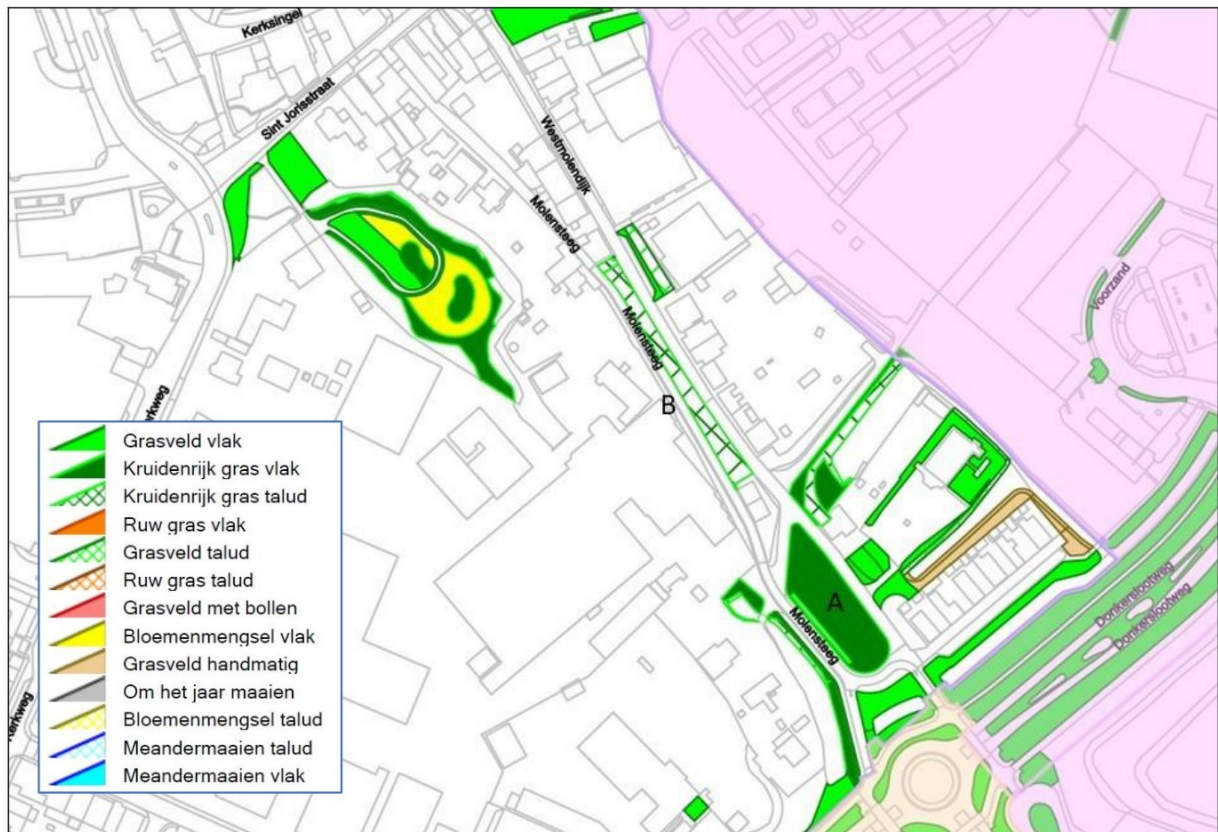

Figuur 36: Dijk Vlietlaan (foto I op kaart). De zuurstokroze Aardaker, een beschermde soort van vochtige kalkhoudende grond aan dijken en in bermen. Bovenop de dijk op droge grond veel bloeiende Gewoon duizendblad.

Molensteeg – Westmolendijk

Gebied	Molensteeg - Westmolendijk
Vegetatie	Kruidenarm, sterk grazig.
Karakteristieke soorten	Glanshaver, Kropaar, Vogelwikke, Fluitenkruid
Huidig beheer	Maaien en afvoeren (mogelijk slechts 1x per jaar)
Ecologische meerwaarde begrazing	Bevorderen minder concurrentiekrachtige bloeiende kruiden (met voorjaarsbegrazing). Faunavriendelijker voor kleine zoogdieren en ongewervelden (en amfibieën). Bevorderen bodemleven (middels mest en gewasresten).
Schaal begrazing	Kleinschalig met flexinetten.
Productiviteit/graasdruk en begrazingsperiode en -frequentie	2750 schapengraasdagen/hectare/jaar, van april t/m december in 3 rondes.
Mogelijk te begrazen oppervlakte	0,2 hectare
Combinatie met hooien?	Enkel het vlakke deel
Obstakels	Bomenrij
Technisch maaien/begrazen	Begrazen is makkelijker dan maaien (en afvoeren)
Verdere opmerkingen of bijzonderheden	

Deze dijk ligt in het verlengde van de Middenmolendijk en heeft maar 2 te begrazen delen van elk ca 1000 m²: een vlak stuk en een dijkta-
lud. Beiden zijn productieve hoogopgaande grasvegetaties.

Figuur 37: Kaart van Westmolendijk/Molensteeg met in donkergroen en groen geblokt de grasvegetaties, en fotopuntlocaties.

Figuur 38: Molensteeg – Westmolendijk (locatie A op kaart). Vogelwike tussen een zee van productief relatief kruidenarm gras.

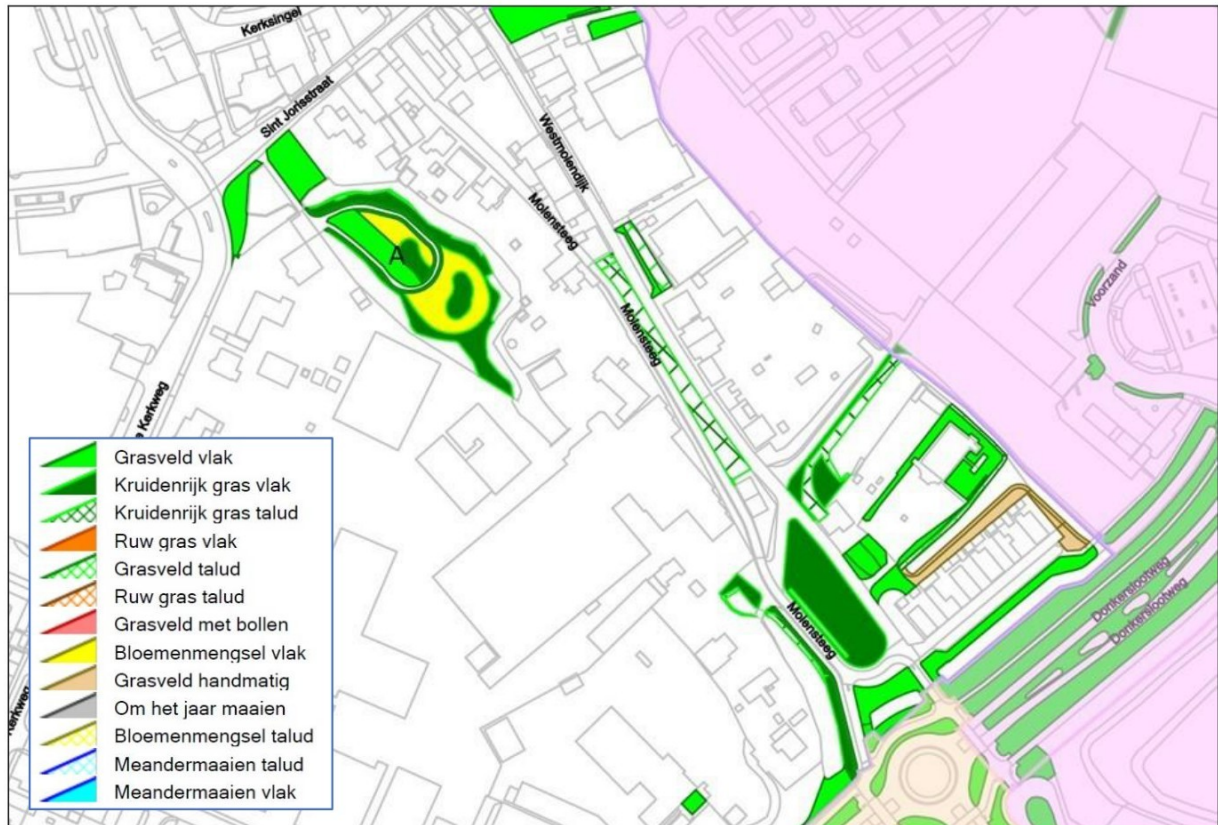

Figuur 39: Molensteeg – Westmolendijk (locatie B op kaart). Uitgebloeide Fluitenkruid tussen een zee van productief relatief kruidenarm gras.

Sint Jorisparkje

Gebied
Sint Jorisparkje
Vegetatie
Kruidenarm, sterk grazig.
Karakteristieke soorten
Gestreepte witbol
Huidig beheer
Maaien en afvoeren (mogelijk slechts 1x per jaar)
Ecologische meerwaarde begrazing
Bevorderen minder concurrentiekrachtige bloeiende kruiden (met voorjaarsbegrazing). Faunavriendelijker voor kleine zoogdieren en ongewervelden en amfibieën. Bevorderen bodemleven (middels mest en gewasresten).
Schaal begrazing
Kleinschalig met flexinetten.
Productiviteit/graasdruk en begrazingsperiode en -frequentie
2500 schapengraasdagen/hectare/jaar, van april t/m december in 3 rondes.
Mogelijk te begrazen oppervlakte
0,25 hectare
Combinatie met hooien?
Nee
Obstakels
Bomen, wandelpaden
Technisch maaien/begrazen
Begrazen is makkelijker dan maaien (en afvoeren)
Verdere opmerkingen of bijzonderheden

Dit kleine park wordt gekenmerkt door hoog opschietend gras met veel Gestreepte witbol. Hoewel een kleine oppervlakte, is er genoeg gras om een schaapskudde effectief te laten grazen. Met 3 begrazingsrondes zal het beeld een stuk rustiger en verzorgder zijn, met meer ruimte voor bloeiende kruiden.

Figuur 40:: Kaart van het Sint Jorisparkje met in groen, donkergroen en geel de grasvegetaties en de fotopuntlocatie.

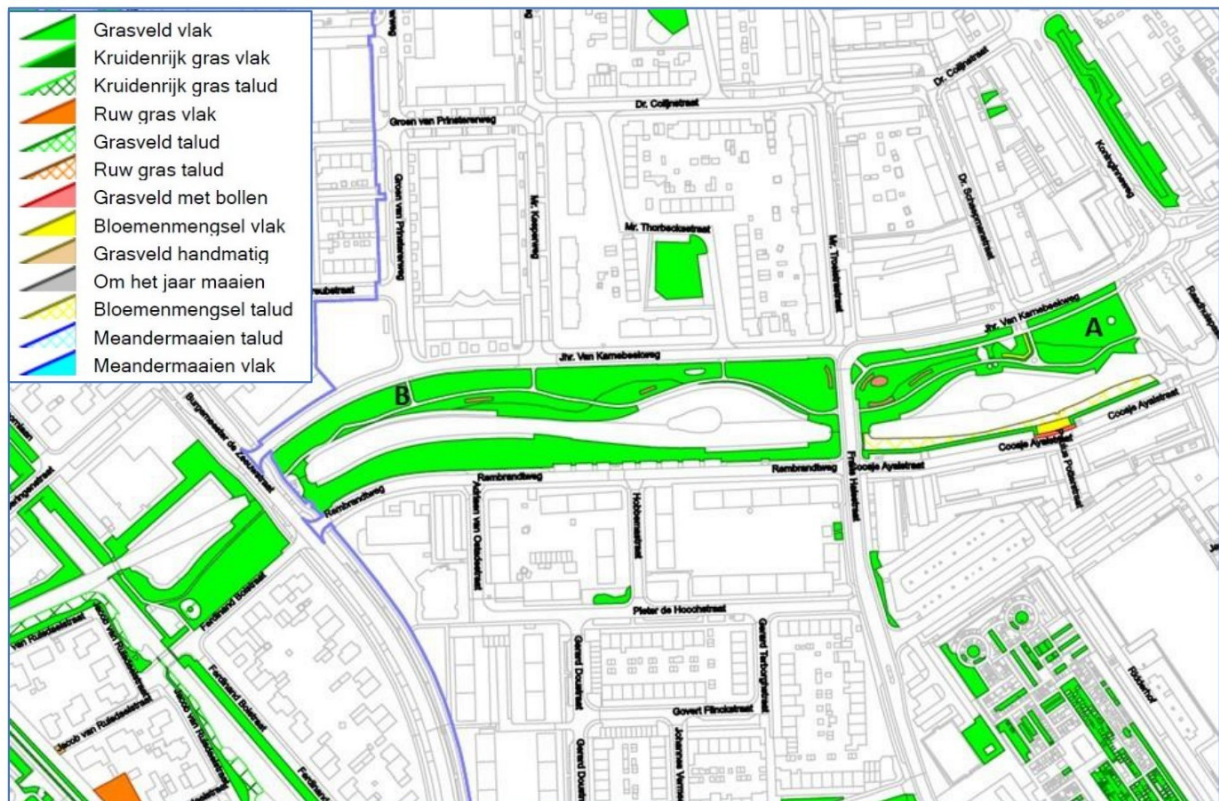

Figuur 41: Sint Jorisparkje (locatie A op kaart). Groot contrast tussen gazon en hoog opschietend gras. Zeer weinig kruiden.

Park langs Jonkheer van Karnebeekweg

Gebied
Park langs Jonkheer van Karnebeekweg
Vegetatie
Relatief kruidenarm, sterk grazig.
Karakteristieke soorten
Wilde cichorei, Witte klaver, Fluitenkruid, Harig wilgenroosje
Huidig beheer
Gazonbeheer (grotendeels)
Ecologische meerwaarde begrazing
Bevorderen minder concurrentiekrachtige bloeiende kruiden (met voorjaarsbegrazing). Faunavriendelijker voor kleine zoogdieren en ongewervelden en amfibieën. Bevorderen bodemleven (middels mest en gewasresten).
Schaal begrazing
Kleinschalig met flexinetten.
Productiviteit/graasdruk en begrazingsperiode en -frequentie
2750 schapengraasdagen/hectare/jaar, van april t/m december in 3 rondes.
Mogelijk te begrazen oppervlakte
1,9 hectare
Combinatie met hooien?
Ja
Obstakels
Bomen, wandelpaden
Technisch maaien/begrazen
Begrazing makkelijker gezien de bomen, paden en oevers.
Verdere opmerkingen of bijzonderheden

Park met als huidig beheer vrijwel enkel gazonbeheer. Met uitzondering van wat vlekjes minder intensief gemaaid vegetaties met o.a. Fluitenkruid en Wilde cichorei, waar waarschijnlijk bolgewassen staan. Bij minder intensief beheer van 3 maal per jaar begrazing is een bloem- en kruidenrijke vegetatie te verwachten. Met minder harde grenzen naar oevervegetaties met nu een muur van Riet en Harig wilgenroosje. Deze zullen opener en met een geleidelijke overgang naar het water begraaasd worden.

Figuur 42: Kaart van het park langs de Jonkheer van Karnebeekweg met in groen de grasvegetaties en fotopuntlocaties.

Figuur 43: Park langs Jonkheer van Karnebeekweg (locatie A op kaart). Bij het afstappen van gazonbeheer naar een minder extensief begrazingsregime van 3 maal per jaar, gaat de biodiversiteit in sprongen vooruit.

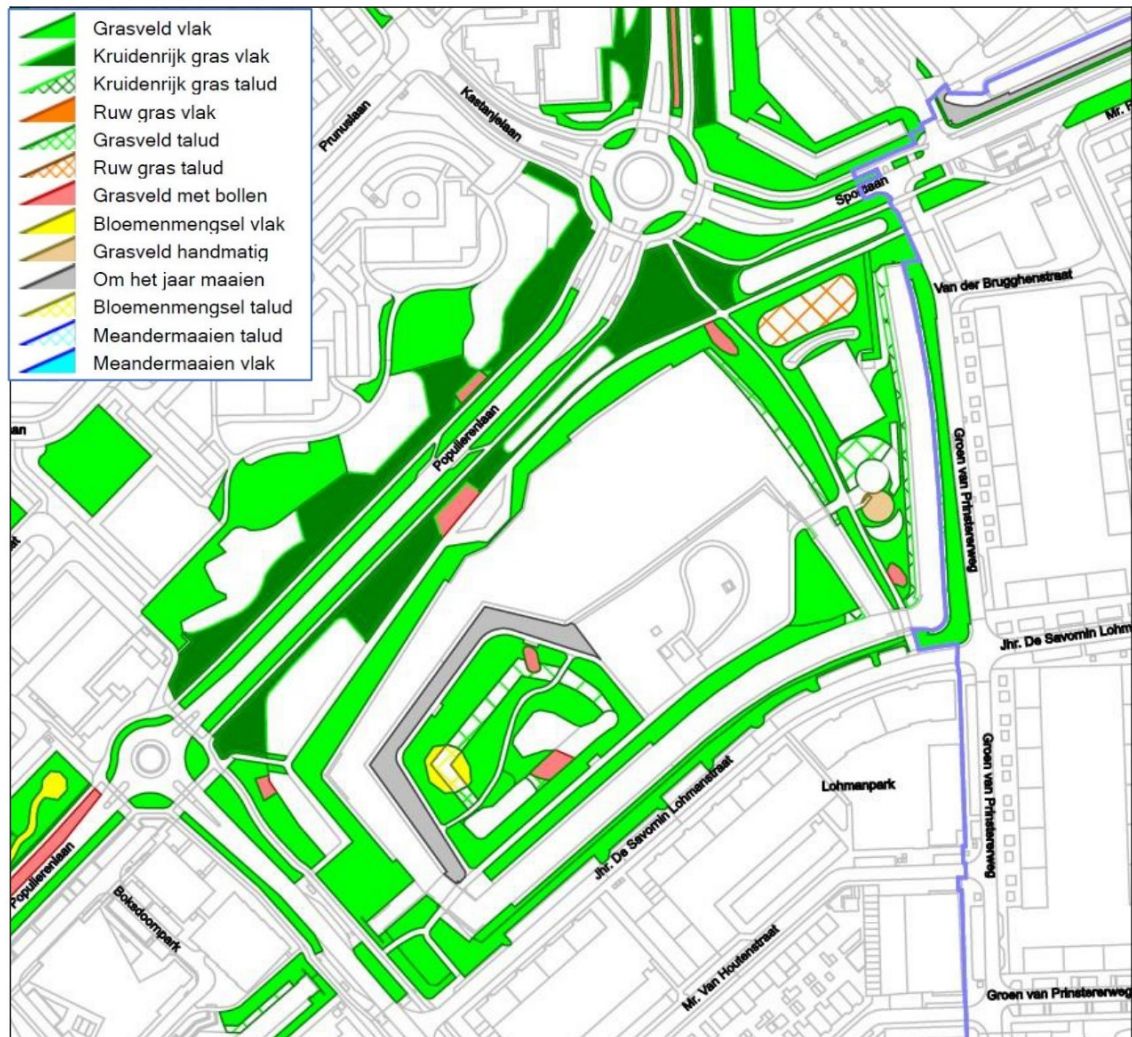

Figuur 44: Park langs Jonkheer van Karnebeekweg (locatie B op kaart). Overgangen naar het water worden met een begrazingsbeheer geleidelijker en transparanter met bovendien een grotere variatie aan oeverplanten.

Lohmanpark

Gebied	Lohmanpark
Vegetatie	Relatief kruidenarm, ruig of gazon
Karakteristieke soorten	Kruipende boterbloem, Witte klaver, Fluitenkruid, Grote brandnetel
Huidig beheer	Gazonbeheer, maaien en afvoeren, niets doen(?)
Ecologische meerwaarde begrazing	Bevorderen minder concurrentiekrachtige bloeiende kruiden (met voorjaarsbegrazing). Faunavriendelijker voor amfibieën, kleine zoogdieren en ongewervelden. Bevorderen bodemleven (middels mest en gewasresten).
Schaal begrazing	Kleinschalig met flexinetten.
Productiviteit/graasdruk en begrazingsperiode en -frequentie	2750 schapengraasdagen/hectare/jaar, van april t/m december in 3 rondes.
Mogelijk te begrazen oppervlakte	2,1 hectare
Combinatie met hooien?	Ja, maar slechts mogelijk op beperkte delen
Obstakels	Bomen, wandelpaden
Technisch maaien/begrazen	Begrazing makkelijker gezien de bomen, paden en oevers.
Verdere opmerkingen of bijzonderheden	

Park met als huidig beheer voor het grootste deel gazonbeheer en deels maaien en afvoeren. Bij een beheer van 3 maal per jaar begrazing is een bloem- en kruidenrijke vegetatie te ontwikkelen. Met minder harde grenzen naar oevervegetaties met nu een muur van Riet en Harig wilgenroosje. Deze zullen opener en met een geleidelijke overgang naar het water begraasd worden.

Figuur 45: Kaart van het Lohmanpark met in (donker)groen de grasvegetaties.

Figuur 46: Kaart van het Lohmanpark met in groen de grasvegetaties, met fotolocaties.

Figuur 47: Lohmanpark (locatie A op kaart). Groot vlak met gradiënt van droog naar natte oever. In potentie bloem- en kruidenrijk te krijgen, te starten met het gazonbeheer te staken vervolgens een extensiever begrazingsbeheer in te stellen.

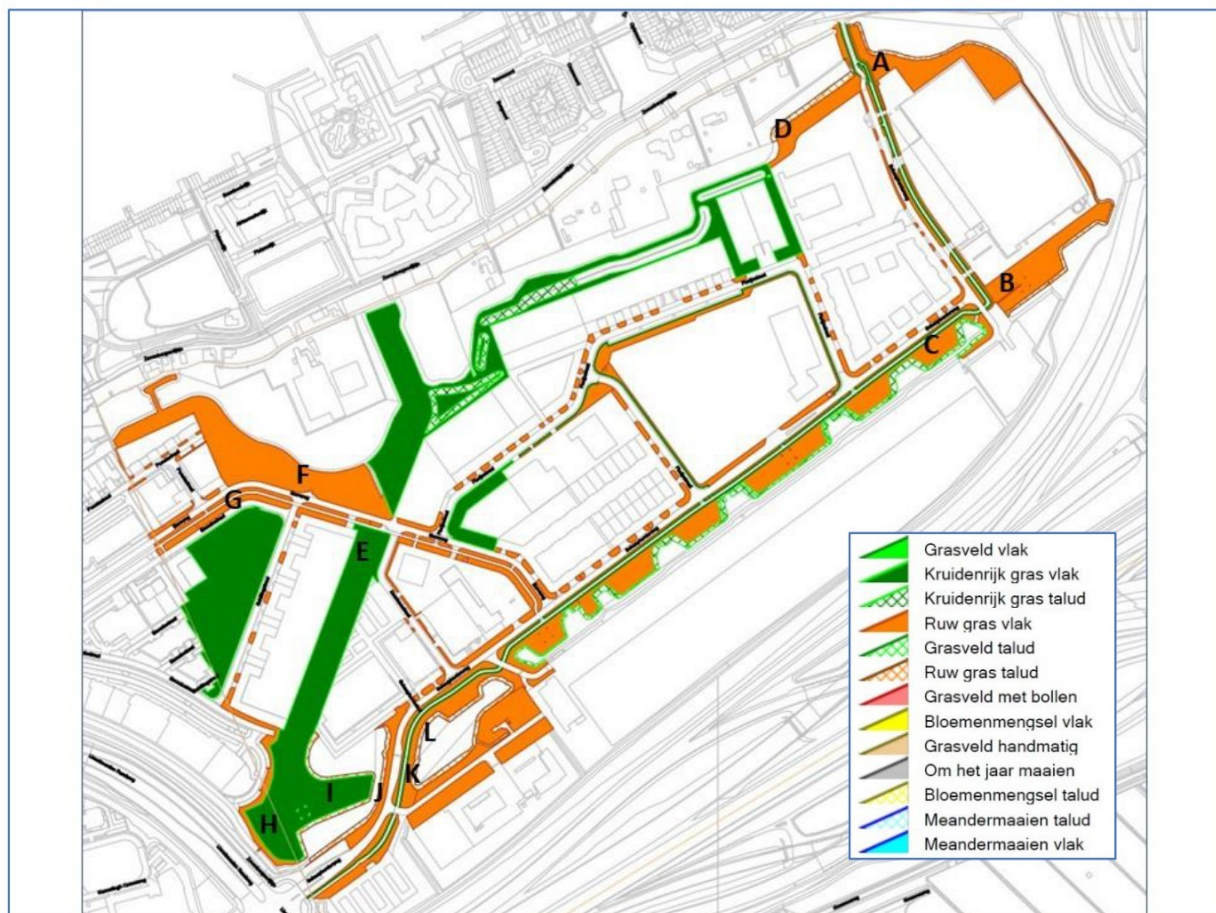

Figuur 48: Lohmanpark (locatie B op kaart). Lange strook met gradiënt van droog naar natte oever. In potentie bloem- en kruidenrijk te krijgen, te starten met het gazonbeheer te staken vervolgens een extensiever begrazingsbeheer in te stellen. Bossages dienen bij voorkeur buiten de begrazing gehouden te worden solitaire (knot)wilgen kunnen meebegraasd worden.

Figuur 49: Lohmanpark (locatie C op kaart). Strook ruige grasvegetatie met weinig kruiden. Moeilijk te maaien, bij uitstek met begrazing gevarieerder en kruidenrijker te ontwikkelen.

De inzet van een gescheperde schaapskudde kan natuurlijk niet missen aan de Schaapherderweg (en omgeving) te Cornelisland. De relatief schrale bodems met weinig productieve en daarmee snel kruidenrijke vegetaties komen al snel voor periodieke begrazing in aanmerking. Het beheer met een schaapskudde kan op de meeste stukken een stuk extensiever dan het huidige maai(of klepel)beheer met meteen meer bloei en insecten als resultaat. Op andere delen die nu juist erg ruig en dicht ogen kan juist met iets intensiever begrazingsbeheer ook meer betekend worden voor flora en fauna. Rietkragen kunnen deels wel en deels niet meebegraasd worden voor meer variatie aan bloeiende planten en structuur, met behoud van voldoende broedplaatsen. Dit gebied biedt ook goed mogelijkheden met voldoende oppervlaktes om de kudde een weekend te laten begrazen, bijvoorbeeld vanuit het nabij gelegen Reijerpark, waar dat moeilijker gaat. Op potentiële bouwlocaties kan tijdelijke natuur onderhouden en/of ontwikkeld worden.

Figuur 69: Kaart van de Schaapherderweg/Cornelisland, met in groen (ook geblokt) en oranje de grasvegetaties, met fotolocaties.

Figuur 70: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie A op kaart). Matig voedselrijk kruidenrijk grasland. Geklepeld. Makkelijk te begrazen met meteen hogere biodiversiteit.

Figuur 71: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie B op kaart). Redelijk schrale graskruidenvegetatie. Met 2 begrazingsrondes voldoende te begrazen.

Figuur 72: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie C op kaart). Ruime 'inhammen' die met gefaseerde begrazing om en om jaarrond structuur en bloeiende vegetaties kunnen verzorgen.

Figuur 73: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie D op kaart). Achter bedrijven is veel ruimte om meer (half)natuurlijke grazige maar bloem- en structuurrijke vegetaties van de grond te laten komen en daar extensiever te begrazen.

Figuur 74: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie E op kaart). Bloemrijke ruigtes met volop door veel vliegende insecten gewaardeerde Witte honingklaver kan ook met extensieve begrazing van 1-2 rondes per jaar in stand kan worden gehouden.

Figuur 75: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie F op kaart). Kruidenrijk grasland dat met extensieve begrazing van 2 rondes per jaar in stand kan worden gehouden.

Figuur 76: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie G op kaart). Gewone smeewortel in verder relatief schrale (momenteel geklepelde) middenberm. Deze strook is met 2x per jaar ook met een schaapskudde te onderhouden, met meer kansen voor ongewervelden.

Figuur 77: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie H op kaart). Extensief beheerde ruigte, die met het instellen van een periodiek begrazingsbeheer meer variatie in structuur en soorten kan verzorgen en het compleet dichtgroeien met bramen kan voorkomen.

Figuur 78: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie I op kaart). Aan de ander kant van foto H gelegen intensief gemaaid deel, wat mogelijk met juist een extensiever beheer een hogere biodiversiteit kan behalen.

Figuur 79: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie J op kaart). Intensief gemaaide berm. Met 2x begrazing per jaar structuur- en bloemrijker en aantrekkelijker voor mens en dier.

Figuur 80: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie K op kaart). Intensief gemaaide berm. Met 2x begrazing per jaar structuur- en bloemrijker en aantrekkelijker voor mens en dier. Met transparanter oeverzone.

Figuur 81: Schaapherderweg/Cornelisland (locatie L op kaart). Geheel rondom rond deze vijver een dichte eentonige rietkraag. Met begrazing deel open en gevarieerder te maken.

Potentieel te begrazen gebieden samengevat

In alle bezochte terreinen zijn delen effectief en voor een hogere biodiversiteit te begrazen met een gescheperde schaapskudde. Zowel voor de ontwikkeling van meer gevarieerde bloeiende vegetaties als voor geschiktere biotopen voor diverse faunagroepen (kleine zoogdieren, amfibieën, ongewervelden) ligt een strategisch geplande begrazing zelfs voor de hand. Technisch gezien heeft begrazing door een schaapskudde in tijdelijke rasters vaak de voorkeur boven het huidige maai- of klepelbeheer, zowel qua obstakels als bomen en lantaarnpalen, en qua aard van de bodem als de vochtigheid of voedselrijkdom of productiviteit. Wel dienen veel van deze bomen waar ze als solitair in een begrazingsvak vallen en gevoelig zijn voor vraat door schapen (bijvoorbeeld Gewone es, lindes, jonge wilgen en elzen) (semi-) permanent omkorfd te worden. Heel smalle stroken (<3m) als bermen van wegen of fietspaden of stroken die geheel door Riet zijn begroeid, kunnen beter in een maaibeheer (met afvoeren) worden gehouden.

In onderstaande tabel zijn per deelgebied de bevindingen opgesomd om tot een beeld te komen op welke oppervlakte met wat voor graasdruk en dus met een bepaalde kuddegrootte per jaar met hoeveel dagen te begrazen is.

Vrijwel alle delen van alle deelgebieden kunnen het beste met tijdelijke rasters onder stroom (zogenaamde flexinetten) worden begraasd. De schaal waarop dat gebeurt is meestal kleinschalig, waarbij een herder er gemiddeld 8 uur per dag mee bezig is. In sommige deelgebieden is dat ook grootschalig mogelijk, wat ruimte biedt om zowel in praktisch ruimtelijke zin als in tijds Technische zin de weekenden over te komen, zonder 7 dagen per week te moeten blijven werken.

	Deelgebied	Oppervlakte <i>ha</i>	Graasdruk <i>sgd/ha/j</i>	Kuddegrootte <i>aantal ooien</i>	Kuddedagen <i>aantal</i>	Rondes <i>aantal</i>	Per ronde <i>aantal kuddedagen</i>	Schaal <i>met flexinetten</i>
1.	De Gorzen	3,5	2500	250	35	2,5	14,0	kleinschalig
2.	Havenkanaal en Havenkade	2,2	2000	250	17,6	2,5	7,0	kleinschalig
3.	Donkerslootsedijk	3,1	2250	250	27,9	2,5	11,2	grootschalig
4.	Ridderhaven	3,5	2500	250	35	2,5	14,0	groot- & kleinschalig (1:1)
5.	Dijk Vlietlaan / Middenmolendijk	1,5	2750	250	16,5	3	5,5	kleinschalig
6.	Molensteeg / Westmolendijk	0,2	2750	250	2,2	3	0,7	kleinschalig
7.	Sint Jorisparkje	0,25	2500	250	2,5	3	0,8	kleinschalig
8.	Park langs Jonkheer van Karnebeekweg	1,9	2750	250	20,9	3	7,0	kleinschalig
9.	Lohmanpark	2,1	2750	250	23,1	3	7,7	kleinschalig
10.	Reijerpark	5	2500	250	50	3	16,7	kleinschalig
11.	Oosterpark	1,5	2750	250	16,5	3	5,5	kleinschalig
12.	Schaapherderweg - Cornelisland	6	1750	250	42	2,5	16,8	groot- & kleinschalig (3:1)
	totalen	30,75			289,2			

Praktische handvatten en aandachtspunten bij stedelijke begrazing

Mensen en schapen

De inzet van een gescheperde schaapskudde in stedelijk gebied brengt andere uitdagingen met zich mee dan op de heide. Bewoners, recreanten en passanten zullen er vooral aan moeten wennen als er opeens een grote kudde schapen voor hun huis of langs hun dagelijkse wandel- of fietsroute aan het grazen is. Gelukkig blaten tevreden schapen niet, dus de mogelijke geluidsoverlast van het graslandbeheer zal eerder af- dan toenemen. De ervaring in andere steden leert dat het 1^e jaar van begrazing de meeste mensen blij verrast zijn, het 2^e jaar mensen actief vragen wanneer de schapen weer bij hun in de wijk langskomen en het 3^e jaar verontwaardigd zijn mocht de begrazing om de een of andere reden gestaakt worden of in de zomer vervangen door een hooironde.

Honden en schapen

De hond als gedomesticeerde wolf moet ook leren omgaan met schapen in de omgeving, of eigenlijk vooral zijn baasje. Daarin verschillen mensen heel sterk. Een enkele moet niets weten van schapen bij het dagelijkse standaard rondje uitlaten, als het gaat om de achtergebleven schapenpoep of het flexinet waar hun hond met natte neus tegen aanloopt en flink van schrikt. Goede voorlichting via (schrikdraad)bordjes op de netten, maar ook al op enige afstand van de schapen (bijvoorbeeld bij de ingangen van de parken) zullen mensen de eerste jaren moeten laten wennen aan het idee dat er ook meer medeparkgebruikers zijn. Diverse media als lokale kranten en de socials als Facebook en Twitter dienen ook door zowel gemeente als herder gebruikt te worden om actief en vooraf te informeren over zowel de doelen als de route en planning van begrazing. Er moet door de herder verder voorkomen worden dat paden (onnodig lang) worden afgesloten of ondergepoept worden. En waar dit toch gebeurt dient het ergste dezelfde dag nog weggeharkt of geveegd te worden. Een herder zal hier ook communicatief handig in moeten zijn.

Bomen en schapen

Waar het op de heide wenselijk is dat boomopslag aangevreten wordt om deze open te houden, moet vraat aan bomen en struiken in de parken en dijken zoveel mogelijk voorkomen worden. Dit kan door hele bossages uit te rasteren van begrazing en solitaire vraatgevoelige bomen te voorzien van (semi-)permanente boomkorven. Deze zijn kant en klaar te koop, maar ook zelf te fabriceren van zogenaamde dassengaas (van voldoende hoogte, 150 cm heeft de voorkeur), waarmee de kosten beperkt kunnen worden gehouden tot ca 15-25 euro per boom (excl. BTW; afhankelijk van de dikte van de boom). Wanneer een boom dusdanig aangevreten is dat deze rondom geringd is, zal deze doodgaan en dus gekapt moeten worden en is herplanten een veelvoud van dit bedrag.

Toelichting grondslagen

In dit document kunt u secties vinden die onleesbaar zijn gemaakt. Deze informatie is achterwege gelaten op basis van de Wet open overheid (Woo). De letter die hierbij is vermeld correspondeert met de bijbehorende grondslag in onderstaand overzicht.

J Art. 5.1 lid 2 sub e

Het belang van de openbaarmaking van deze informatie weegt niet op tegen het belang van de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer van betrokkenen